

Mieszkańcy pól i lasów

Mieszkańcy pól i lasów

Warszawa 2007

W książce wykorzystano zdjęcia następujących autorów: Henryk Janowski, Grzegorz Leśniewski, Rostislav Stach, Andrzej Wierzbieniec, Miroslav Zumrik.

Copyright by Łowiec Polski Sp. z o.o.

www.lowiecpolski.pl
ul. Nowy Świat 35
00-029 Warszawa
tel./fax 0 22 826 46 13

Projekt i skład: MiA Studio
adam.n@miastudio.pl

Wydawnictwo
finansowane przez

Narodowy Fundusz
Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej

Mieszkańcy pól i lasów

W czasie spaceru przez jakąkolwiek dziką okolicę widzimy wokół siebie wiele zwierząt. Nad nami unoszą się ptaki, wśród roślin brzęczą owady,

przed naszym nadejściem. Możemy jednak stwierdzić ich obecność po śladach, jakie pozostawiły. Odciski stóp, resztki nadgryzionego pożywienia, odchody,

ryby zbierają pokarm z powierzchni wody. Znacznie rzadziej dostrzegamy ssaki. Są one czujne i szybkie, zdążą ukryć się na długo

wykopane jamy, kosmyki włosów pozostawione na gałązkach – to wszystko dla bystrych oczu stanowi czytelne wskazówki, gdzie

i jakie zwierzęta przebywają. Niestety, nie tak łatwo podejść do nich niezauważenie.

W drodze ewolucji ssaki doskonale wykształciły zmysły wzroku, słuchu, węchu, dotyku i smaku. W zależności od warunków bytowania jedne zwierzęta mają zmysły silniej wykształcone, a drugie słabiej.

Na przykład kret, który przebywa w podziemnych korytarzach, nie potrzebuje zmysłu wzroku, bo cóż można zobaczyć w kompletnej ciemności. Za to zmysły dotyku i węchu ma tak doskonale rozwinięte, że porusza się, znajduje zdobycz i ucieka przed zagrożeniem w sposób godny pozazdroszczenia.

Za to wiewiórka, która biega wśród gałęzi drzew i wypatruje dojrzałych orzechów, szyszek i owoców, najbardziej potrzebuje dobrego wzroku. Jak się więc domyślicie, wzrok ma doskonale wykształcony, dużo lepiej niż my, ludzie.

S
s
a
k
i

Łoś

Łoś osiąga wagę nawet do 400 kg, a wysokość do 2 m. Choć jego sylwetka jest masywna i niezgrabna, to w rzeczywistości potrafi być zaskakująco szybki. Mimo że uwielbia nieśpieszny ruch, to w razie zagrożenia potrafi kłusować z dużą prędkością. Jest doskonałym pływakiem. Tam gdzie mieszka, czyli w podmokłych i bagiennych lasach, doskonale radzi sobie z poruszaniem się w grząskim gruncie. Dzięki specyficznej budowie kopyt nie zapada

WARTO wiedzieć

Aby osiągnąć ulubionych pędów roślin podwodnych, łoś potrafi zanurzać całą głowę, a nawet zanurkować na głębokość 5 m!

WARTO wiedzieć

Po II wojnie światowej groziło łosiowi całkowite wyginięcie. Dzięki skutecznej ochronie oraz staraniom przyrodników, myśliwych i leśników łoś powrócił na stałe do polskich lasów i łąk.

się tak łatwo jak inne zwierzęta. Bardzo lubi też brodzić i pływać w wodzie. Ma duży apetyt. Chętnie ogryza pędy i pączki drzew. Szczególnie smakują mu drzewa iglaste: sosna, modrzew, jałowiec, jodła, świerk, nie gardzi również topolą, wierzbą i brzozą.

Samiec nosi na głowie ciężkie i rozłożyste poroże zwane rosochami. Jeśli byk jest dorosły i zdrowy, to ma poroże w kształcie łopat

WARTO wiedzieć

Nogi łosia nazywamy badylami, a jego specyficzny chód – skroczem. Polega on na jednoczesnym, a nie naprzemiennym stawianiu badyli. Łosie jednocześnie stawiają do przodu najpierw prawe badyle (przedni i tylny), a potem lewe badyle (przedni i tylny).

i nazywamy go wtedy łopataczem. Waga takiego imponującego poroża może osiągnąć nawet 20 kg. Samica łosia – kłępa, jest mniejsza i pozbawiona rosoch.

Okres godowy u łosi nazywamy bukowiskiem. Przypada on od końca sierpnia do września. W tym czasie między łosiami bykami,

podobnie jak u jeleni byków może dochodzić do ostrych walk. Aby zmanifestować swoją siłę, łoś byk wydaje głośny ryk, przerywany trzaskiem uderzeń rosochów

WARTO wiedzieć

W języku łowieckim na dorosłego łosia samca mówimy byk, na jego „żonę” – kłępa lub łosza, a na ich dzieci – łoszaki.

WARTO wiedzieć

Rośliny zanurzone w wodzie łoś odnajduje za pomocą zmysłu dotyku. Jest do tego doskonale przystosowany. Jego owłosiona chrapa jest niezwykle wrażliwa na dotyk.

o krzewy i drzewa. Kłępa, by przywabić byka, wydaje nosowe płaczące odgłosy.

Mniej więcej po 9 miesiącach ciąży, w maju lub na początku czerwca, kłępa rodzi jed-

no lub dwa młode, zwane łoszakami. Zaraz po urodzeniu potrafią się utrzymać na nogach i po 3–4 dniach podążają za matką. Mama kłępa jest bardzo troskliwa. Karmi swoje młode mlekiem bardzo długo, aż do następnego bukowiska, a kiedy pojawia się zagrożenie, broni potomstwa uderzając napastnika przednimi badylami.

S
s
a
k
i

Jeleń

Jelenie osiągają wysokość do 150 cm i wagę nawet ponad 150 kg. Żyją w dużych lasach, najchętniej liściasto-iglastych.

Ich okres godowy zwany rykowiskiem, trwa najczęściej od połowy września do połowy października i zaczyna się zaraz po pierwszych przymrozkach. Donośne, chrapliwe porykiwania jeleni byków słychać często od zmierzchu do świtu i to z bardzo dalekich odległości.

W tym okresie jelenie byki gromadzą wokół siebie od kilku do kilkunastu łań i panują

nad taką grupą, zwaną chmarą, broniąc dostępu do nich innym jeleniom bykom. Odstraszają rywali zarówno rykiem – im głos byka jest niższy i potężniejszym

WARTO wiedzieć

Żonę jelenia byka nazywamy łanią, a jego dzieci cielętami. Poroże zwane wieńcem u jelenia byka może ważyć nawet 12–14 kg.

WARTO wiedzieć

Jelenie lubią kąpać się w błocie lub kałuży. Poruszają się z dużą ostrożnością. Pomimo, że byki noszą na głowach olbrzymie poroża, nawet w gęstym lesie, w galopie, nie uderzają nim o pnie drzew.

tym byk starszy i silniejszy, jak również paradowaniem i pokazywaniem swojego potężnego wieńca. Zdarzają się też walki między bykami. Samce zderzają się z całej siły porożami,

czyniąc hałas jak przy łamaniu drzewa. Walka taka trwa do momentu, kiedy słabszy da za wygraną i ucieknie.

Po zakończeniu rykowiska łanie pozostają w chmarach, a byki odłącza-

WARTO wiedzieć

Jelenie mają bardzo dobry węch, słuch i wzrok.

Niestety jelenie czynią duże szkody w lasach, gdyż najbardziej im smakują młode pędy drzew i krzewów, które ogryzają. W efekcie uszkadzają i zahamowują wzrost drzew.

ją od nich i idą w głąb lasu, gdzie po wyczerpującym rykowisku wypoczywają i odzyskują utracone siły. Najstarsze byki żyją samotnie, w najbardziej tajemnych ostojach – głęboko

w gęstwinie leśnej, gdzie rzadko zapuszcza się człowiek.

Łanie przebywają w chmarach. Są tam całe rodziny mamusi i ciotek ze swoim potomstwem. Takiej chmarze zawsze przewodzi najbardziej doświadczona łania, zwana licówką.

Daniel

Daniele do Polski zostały sprowadzone w XVI wieku, z krajów śródziemnomorskich. Królowie i magnaci chętnie hodowali je w swoich parkach. Daniel najbardziej lubi mieszkać w lasach mieszanych i na ich skraju, aby móc wychodzić na żer na pola. Odżywia się głównie trawą, liśćmi, ziołami i zbożem, a w mniejszym stopniu ogryza pędy drzew i krze-

wów. Jesienią chętnie zjada żołądzie i kasztany.

Daniele żyją gromadnie w tak zwanych chmarach. Starsza, mądra łania, zwana licówką, prowadzi chmarze składającej się z kilku łań, ich dzieci i młodzięży.

Daniel byk, mimo, że jest znacznie mniejszy od jelenia byka (waży około 60–70 kg), to jest bardzo dystyngowany i z wyjątkową gracją nosi na głowie swój wieniec. Waga takiego poroża osiąga niejednokrotnie nawet 4 kg. U starszych danieli byków poroże przybiera formę łopat i wtedy nazywamy takiego byka łopataczem. Łania jest znacznie mniejsza od swo-

WARTO wiedzieć

Podobnie jak w przypadku jeleni – daniela samca nazywamy bykiem, jego żonę – łanią, a dzieci – cielętami.

WARTO wiedzieć

Największym zagrożeniem dla cieląt są wąsające się dziczące psy.

Daniel ma zabawny sposób poruszania się, np. w biegu od razu skacze na cztery nogi, zupełnie jak koza.

terytorium przez jego „męża”. Waży zaledwie 35–40 kg i nie nakłada poroża.

W październiku daniela odbywają gody, zwane bekowiskiem. Polegają one na zdobyciu

daniela byka i utrzymaniu haremu złożonego z kilkunastu samic. Aby przywołać do siebie samice, daniel byk wydaje z siebie szorstkie beczenie, z daleka przypominające kaszel. Wo-

łanie to słycać i w dzień, i w nocy.

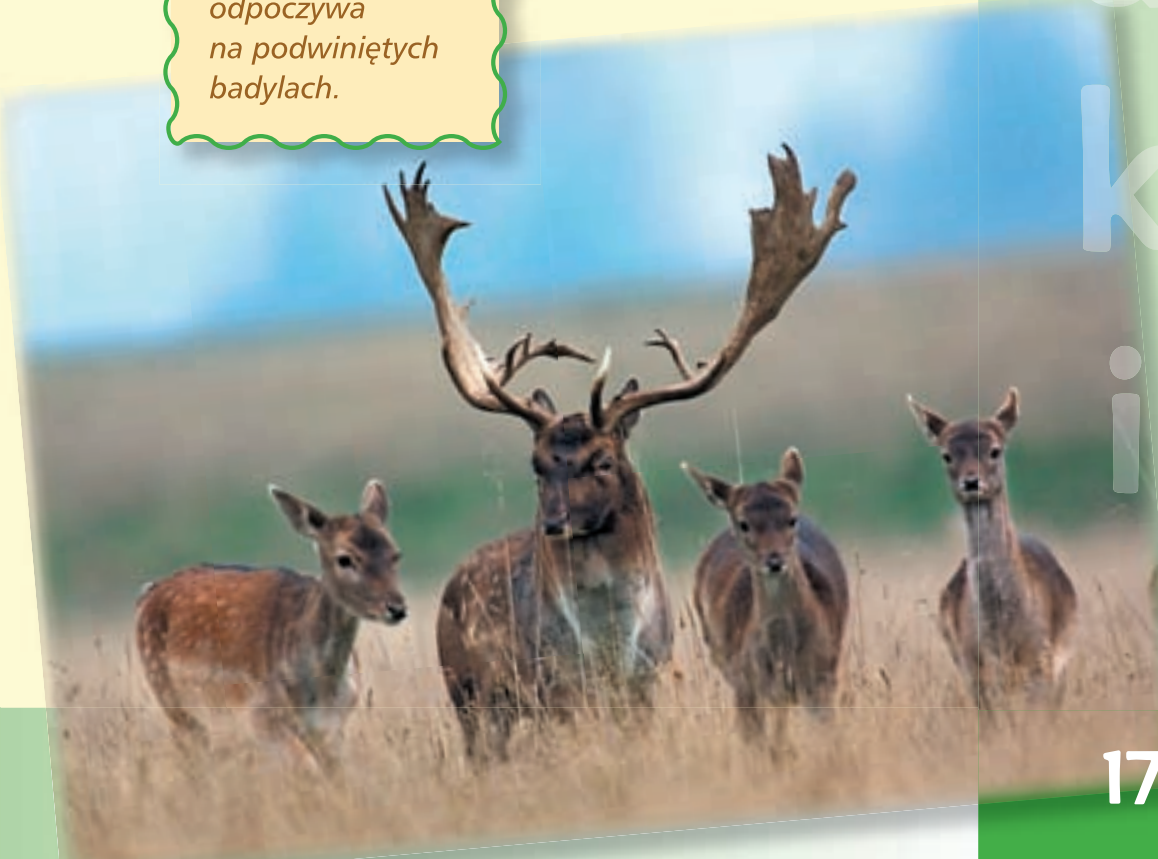
W czerwcu i lipcu przychodzą na świat młode.

WARTO wiedzieć

Daniel dobrze pływa, ale nigdy nie tarza się w błocie.

Nigdy nie kładzie się na boku i zawsze odpoczywa na podwiniętych badyłach.

Łania rodzi najczęściej jedno cielątko i opiekuje się nim troskliwie. W pierwszych dniach życia młody daniel leży nieruchomo w zaroślach lub wysokich trawach. Jest wtedy dobrze ukryty przed ptakami drapieżnymi, a brak zapachu nie przyciąga ssaków mięsożernych. W razie zagrożenia łania uderzeniami przednich badyli w przeciwnika, broni swoje cielę przed drapieżnikami.

S
s
a
k
i

Sarna polna

W fachowym nazewnictwie na osobnika męskiego mówimy kozioł lub rogacz, na żeńskiego – sarna lub koza, a na ich dzieci – kozłeta.

Jedynie rogacz nosi charakterystyczną ozdobę na głowie, zwaną parostkami. Służą mu one do obrony przed wrogami, jak również do staczania walk godowych o samice. Najczęściej wygrywa je najsilniejszy samiec z najokazalszymi parostkami.

Oznacza to, że skoro jest najsilniejszy i najpiękniejszy, to posiada najlepsze geny i właśnie on przekazuje je swemu potomstwu.

Gody, czyli ruja, mają miejsce na przełomie lipca i sierpnia. Samiec nie okazuje

WARTO wiedzieć

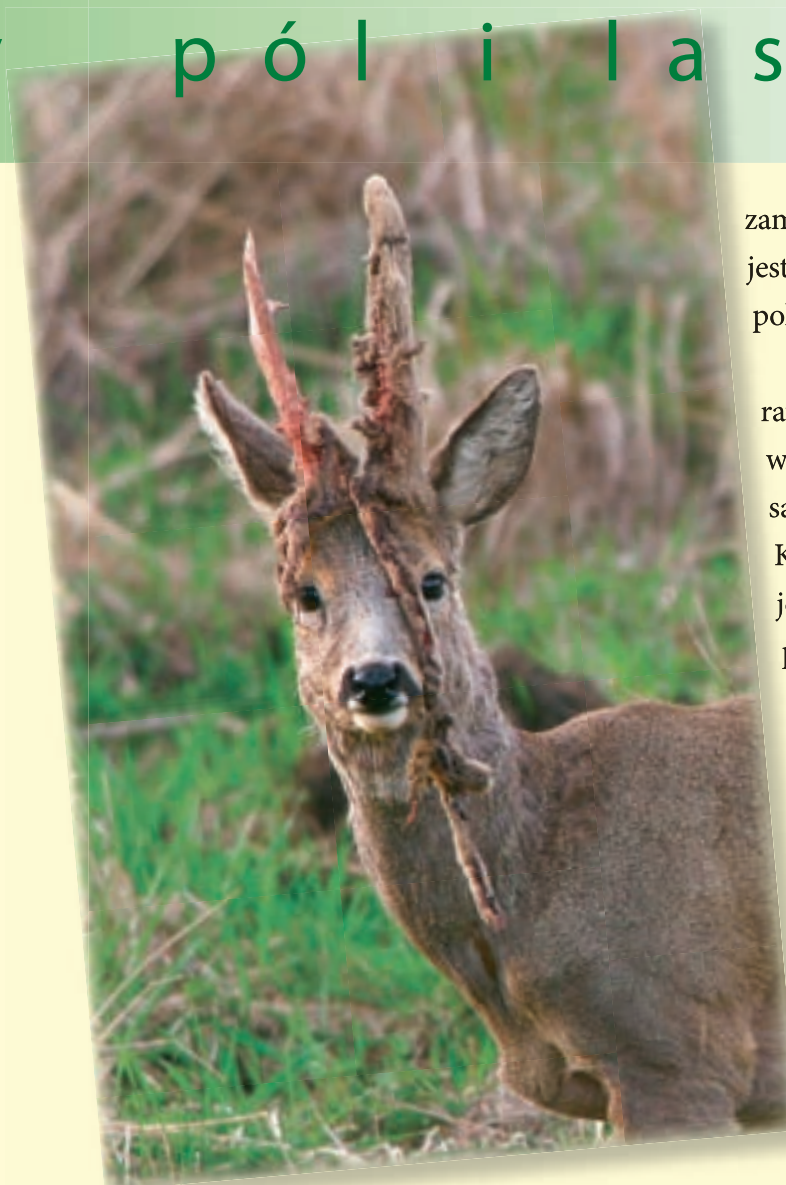
Ciąża u sarny kozy trwa aż 10 miesięcy! Dzieje się tak dlatego, że przez pierwsze 4,5 miesiąca zapłodnione jajo nie rozwija się w organizmie matki i czeka aż minie zima. Zima to trudny czas, pełen śniegu, mrozu i niedostatecznej ilości pokarmu dla wszystkich zwierząt, a co dopiero dla ciężarnych samic. Kiedy zima dobiega końca, jajo zaczyna się rozwijać w przyspieszonym tempie i już około połowy maja i na początku czerwca sarna rodzi z reguły jedno, czasem dwoje młodych.

się, niestety, dobrym ojcem i nie zajmuje się potomstwem.

Młode kozłátko w chwili urodzenia waży zaledwie 1,5 kg (dorośli samiec osiąga 25 kg, a samica 23 kg) i jest całkowicie bezbronne. Jedyną jego obroną jest cichutkie, nieruchome leżenie, tak aby nie zostało dostrzeżone przez drapieżnika. Matka natura pomogła mu w tym, dając mu ochronne ubarwienie (białawe lub żółtawe plamki na grzbiecie i po bokach ciała). Dzięki temu jest mniej widoczne w zaroślach, trawach czy kłosach zbóż. Ubarwienie to znika po 2–3 miesiącach.

Ulubionym środowiskiem bytowania sarny jest teren będący mozaiką lasów i obszarów rolniczo-uprawnych. Ta sarna, która wyraźnie woli obrzeża lasów, jest nazywana sarną leśną, natomiast ta, która woli zasiedlać obszary z za-

drzewieniami śródpolnymi, tzw. remi-

są dla sarny doskonałym schronieniem.

zami wśród pól, jest nazywana sarną polną.

Jedynym ratunkiem przed wrogiem jest dla sarny ucieczka. Kiedy sarna żeruje w odsłoniętym polu, co chwilę podnosi głowę, wietrzy (węszy) i rozgląda się dookoła. Jest bardzo czujna i płochliwa.

Remizy – niewielkie zadrzewienia wśród pól,

Dzik

Dzik mieszka w lesie, tam, pod osłoną drzew i krzewów, czuje się bezpiecznie i ma dużo pożywienia. Najbardziej lubi lasy, gdzie są mokradła i bagna lub gdzie rośnie dużo dębu i buka albo gdzie są młodniki.

Latem dziki przenoszą się na pola uprawne. Tam poszukują smacznych bulw – ryją w kukurydziskach i kartofliskach, czyniąc znaczne szkody w uprawach.

Rolnicy z pewnością dzika za to nie lubią, ale za to leśnicy twierdzą, że jest przyjacielem lasu. Dzik, buchtując w ściółce leśnej, wyjadają duże ilości szkodliwych dla drzew larw i poczwerek. Poza tym

przekopując warstwę gleby w poszukiwaniu ulubionych smakołyków, przyczyniają się do użyźniania ubogich

gleb leśnych. Przy smakiem dzika są żołędzie dębu i buczyny. Kiedy nastają lata urodzaju w żołędzie, dziki gromadzą się w lasach dębowo-bukowych.

WARTO wiedzieć

Dziki są nosicielami niebezpiecznej dla człowieka choroby – włośnicy. Zarazić się nią można przez zjedzenie zarażonego mięsa z dzika. Dlatego też nigdy nie wolno jeść dziczyzny nieprzebadanej przez lekarza weterynarii.

Samiec dzika, zwany odyńcem, potrafi być bardzo duży i ważyć nawet i 250–300 kg. Samice są mniejsze od samców. Wygląd dzika zmienia się w zależności od jego wieku i płci. Zaraz po urodzeniu małe dziczki wyglądają bardzo niewinnie. Do 6. miesiąca życia mają po bokach ciała brązowo-żółte paski i zwane są pasiakami.

Wyrośnięty dzik to odyniec. Ma w ryju tzw. oręż, który jest jego bardzo groźną bronią.

Oręż – to kły dolne i górne, zwane odpowiednio szablami i fajkami. Szable są łukowato wygięte i potrafią być długie nawet na ponad 20 cm.

Dziki żyją w rodzinnych grupach, nazywanych watahami. W okresie

godowym odyńce staczają ze sobą zaciekle walki. Najsilniejszy z samców pozostaje z watahą.

ciąży u lochy trwa ok. 18 tygodni. Młode warchlaki rodzi w specjalnie przygotowanym barłogu, znajdującym się w dobrze osłoniętym, nasłonecznionym i bezpiecznym miejscu.

Bardzo rzadko dzik atakuje człowieka. Ma to miejsce jedynie wtedy, gdy jest ranny lub jeśli locha prowadząca młode dziczki poczuje zagrożenie.

WARTO wiedzieć

Dziki występują w całej Europie. W zależności od klimatu, jaki panuje w danym regionie, różna jest waga ciała dzika. Osobnik z Karpat może na przykład ważyć pięć razy więcej niż dzik z Sardynii.

WARTO wiedzieć

Kiedy dzik czuje się zagrożony, jeży sierść na grzbiecie podobnie jak pies. Włosy w tym miejscu nazywamy chybaem.

S
s
a
k
i

Muflon

Sprowadzony do Polski sto lat temu muflon jest dziką owcą górską pochodzącą z Korsyki i Sardynii. W zimie schodzi w doliny, gdzie ma więcej pokarmu, a latem wraca w wyższe partie gór. Bardzo lubi rozległe polany, gdzie chętnie się pasie, wyjadając zioła, trawy, liście, wrzos lub mech.

Muflony żyją w stadach, zwanych kierdelami,

którym zawsze przewodzi doświadczona, stara owca.

Muflony znane są z tego, że są bardzo towarzyskie. Potrafią nawet podchodzić do pasących się stad owiec domowych.

Samiec, zwany trykiem, na głowie ma charakterystyczne, okazałe rogi – ślimy a na karku grzywę. Im starszy tryk, tym okazałsza jest jego grzywa. Samica muflona – owca nie ma rogów.

WARTO wiedzieć

Największymi wrogami muflonów są dzikie, wążsające się psy. Potrafią zagryźć nawet silnego tryka.

Na ślimach muflona dobrze widoczne są karby, po ilości których określa się wiek muflona.

WARTO wiedzieć

Mouflony są bardzo płochliwe i szybkie, ale mało wytrzymałe.

Mouflony są bardzo zwinne. Dobrze widzą, biegają i skaczą. Człowieka rozpoznają z odległości nawet 2 km! Samice muflona beczą, a ich dzieci pobekują, tylko muflon tryk rzadko wydaje dźwięki.

Okres godowy muflonów, zwany rują, przypada na październik i listopad.

Wtedy tryki staczają ze sobą walki. Jak to u baranów bywa, walka polega na krótkim rozbiegu i zderzeniu się rogami. Trzask silnych uderzeń można

WARTO wiedzieć

Ślimy muflona są puste w środku, dlatego nazywamy je rogami. W odróżnieniu od zwierzyny płowej: jeleni, danieli, łosi i saren, których trofeum nazywamy porożem, nie zmieniają ich co roku.

usłyszeć z daleka. Na szczęście bitwy te rzadko kończą się tragicznie, słabszy baran po prostu ucieka z pola walki.

Na wiosnę, w marcu lub kwietniu, owca rodzi zazwyczaj jedno jagniątko, które waży zaledwie 2 kg, ale już po kilku godzinach

od urodzenia potrafi chodzić za matką. Przez pierwsze 3 tygodnie pije wyłącznie pożywny mleko mamy i szybko rośnie, a po roku waży już 20 kg. Dorosły muflon tryk osiąga wagę 55 kg, a dorosła owca 40 kg.

Zając szarak

Zając, zwany ze względu na szary kolor swojej sierści szarakiem, jest bardzo sympatycznym zwierzątkiem naszych pól. Równie sympatycznie nazwane są niektóre części jego ciała: tylne nogi zająca to skoki, długie uszy to słuchy, oczy to trzeszcze, sierść to turzyca.

Dorośle zające są w zasadzie nietowarzystkie i prowadzą samotnicze życie. Nawet więzy matki z młodymi są bardzo luźne i krótkotrwałe.

Jedynie w okresie godowym (styczeń – sierpień), zwanym parkotami, zające odbywają gonitwy weselne. Widać wtedy samca uganiającego się za sami-

cą, a nierzadko zdarza się, że za jedną wybranką ugania się kilka samców. Może wtedy dochodzić między nimi do zacieklej walk.

Zające żyją głównie na polach z dużą ilością różnorodnych upraw, zadrzewień i remiz, a także na skraju lasu. Prowadzą nocny tryb życia, a podczas

WARTO wiedzieć

Powiedzenie „wyrwał się jak filip z konopii” oznacza, że ktoś popełnił głupstwo. Dawniej zająca nazywano filipem i kiedy psy myśliwskie tropiły filipa właśnie w konopiach, traciły węch. A więc w konopiach zając był najbezpieczniejszy. Niestety, często zdarzało się, że przestraszony wyskakiwał z konopi i to było jego zgubą – głupstwem.

WARTO wiedzieć

Główną obroną zająca jest nieruchome przycupnięcie, tak by nie zostać zauważonym, lub ucieczka. Jeżeli do legowiska zbliży się wróg, zając trwa w bezruchu, ale z chwilą przekroczenia przez drapieżnika strefy bezpieczeństwa wyskakuje ogromnym susem i ucieka.

dnia przebywają w swoim legowisku, śpiąc bądź odpoczywając. Zając jest wytrzymałym i szybkim biegaczem, potrafi pędzić z prędkością nawet 80 km/h! Również doskonale skacze wwyż i potrafi dobrze pływać, choć niespecjalnie lubi wodę.

Niestety, zając nie ma łatwego życia – polują na niego wszystkie ssaki drapież-

ne, z psem i kotem domowym włącznie, oraz większe ptaki drapieżne, jak jastrząb czy myszołów.

Zajaczek odżywia się wyłącznie pokarmem roślinnym, takim jak: trawy, zioła, pączki kwiatów, młode pędy, nasiona oraz grzyby.

Obserwuje się również duże straty zająca w czasie prac polowych, koszenia łąk: lucerny, koniczyny czy podczas żniw. Małe zajączki, posiadające odruch nieruchomienia w sytuacji zagrożenia, podrywają się

do ucieczki zbyt późno i są ranione lub zabijane przez maszyny polowe.

Zając bielak jest bliskim kuzynem zająca szaraka. Jak sama nazwa wskazuje, różni go od szaraka kolor futerka i nieco mniejsza wielkość ciała. Latem futerko zająca bielaka jest buroszare na grzbiecie i białe na brzuszku. Zimą natomiast zając staje się cały

biały, a jedynie końcówki uszu pozostają czarne. W przeciwieństwie do szaraka, który mieszka na polach, zając bielak woli mieszkać na terenach bagiennych lub w dolinach rzek.

WARTO wiedzieć

Zając w zasadzie nie pije wody, wystarcza mu woda zawarta w pokarmie oraz rosa na roślinach. Na otwartym polu zając jest dobrze widoczny dla drapieżników. Czuje się bezpiecznie, kiedy ma się gdzie schronić: np. pod miedzą, wremizieczynaskraju lasu.

Niedźwiedź brunatny

To jedyny gatunek niedźwiedzia występujący w Polsce.

Jest ich około dwieście i są objęte ścisłą ochroną gatunkową. Niedźwiedzie

zamieszkują jedynie w górach: Bieszczadach, Tatrach i Beskidach.

Mimo że wygląda sympatycznie i „misiowato”, jest groźnym i ogromnym drapieżnikiem. Jego waga waha się od 150 do 350 kg, a długość ciała dochodzi do 2,5 m.

WARTO wiedzieć

Nazwa niedźwiedź pochodzi ze staropolszczyzny i oznacza „jedzący miód” – miedźwiedź.

Niesprovokowany niedźwiedź nie atakuje człowieka, raczej przygląda mu się leniwie i pomrukuje niechętnie. Natknąwszy się jednak na misia w czasie wakacyjnych wędrówek po górach, lepiej zawczasu zejść mu z drogi, pamiętając iż jest to drapieżnik.

Niedźwiedź jest wszystkożerny, tzn. że kiedy tylko może, to żywi się owocami, jagodami, ko-

rzonkami, zbożem. Za przy-smak uważa miód i doбира się do niego nie zważając na użądlenia pszczół. Gdy jednak zdarza się sposobność, napada na młode ssaki kopytne, takie jak sarna czy jeleń, i nie gardzi upolowanymi drobnymi gryzoniami czy rybami.

Zimą zapada w sen. Na jesieni znajduje sobie zaciszne miejsca w pieczarach i grotach i układa się

w nich do snu. Takie miejsca nazywane są gawrami. Kiedy niedźwiedź utyje, czyli zgromadzi duży zapas tłuszczu, aby przespać zimę, zaszywa się w takiej grocie. Zapada wtedy w rodzaj śpiączki, w czasie której spada mu temperatura ciała, a serce zwalnia tempo bicia. To właśnie w czasie snu zimowego samice niedźwiedzia rodzą małe niedźwiadki. Z reguły kilka

maluchów, które są bardzo małe, mają zaledwie 33 cm długości. Dzięki bardzo pożywnemu mleku matki rosną bardzo szybko i w momencie nastania wiosny ważą już po 10 kg. Przez następne 2 lata będą podążać za matką krok w krok i uczyć się, jak zdobywać pokarm, jak znajdować legowisko i jak unikać niebezpieczeństw.

WARTO wiedzieć

Ruchy niedźwiedzia, pozornie powolne, mogą być bardzo szybkie i zwinne. Kiedy niedźwiedź galopuje, może pędzić z prędkością do 65 km/h.

Niedźwiedź ma bardzo dobrze rozwinięte trzy zmysły: słuch, węch i wzrok.

WARTO wiedzieć

Zadowolony niedźwiedź mruczy, zaniepokojony ostro wydycha powietrze i warczy "wuff", rozzłoszczony niedźwiedź zgrzyta zębami i wydaje ryk.

Wilk

Wilk z wyglądu jest podobny do dużego owczarka, ale ma bardziej wydłużony tułów. Ubarwienie wilków jest bardzo różnorodne. Niektóre osobniki mają na grzbiecie ciemną pręgę lub plamę, inne nie.

Drapieżnik ten jest znany

ze swojej inteligencji. Ma dobrą pamięć i szybką orientację w terenie.

Wilki żyją w stadzie, zwanym watahą, które rządzi się swoistymi wilczymi „prawami”. Każdy z członków stada zna swoje miejsce i musi przestrzegać dyscypliny. Niewłaściwe zachowanie jest natychmiast surowo „karane” przez np. pogryzienie.

Na czele watahy stoi albo samiec – zwany basiorem, albo samica – zwana waderą. Najczęściej to 2–3-letnie wilki, które są wystarczająco silne i doświadczone, aby przewodzić stadu. Mają one pierwszeństwo w jedzeniu łupu. Na końcu łańcucha przywilejów znajdują się

WARTO wiedzieć

Najbardziej znany odgłos wilka – wycie, jest słyszany przez człowieka z odległości 8 km! Przez wilki na pewno z jeszcze dalszej odległości. Wilki wyją i pojedynczo, i gromadnie. Wyją przed rozpoczęciem łowów lub po ich zakończeniu.

WARTO wiedzieć

Wataha wilków porusza się w bardzo specyficzny sposób. Idzie „gęsiego” i „trop w trop”. Polega to na tym, że idąc gęsiego wilki stawiają tylne łapy w odciski przednich łap. W ten sposób ślady pozostawione przez watahę mają wygląd jednego tropu pojedynczego wilka.

WARTO wiedzieć

Wilki, jeśli ma okazję, zabija więcej ofiar niż potrafi zjeść na raz.

najmłodsze wilki. Muszą słuchać starszych i ustępować im z drogi. Watahy liczą zwykle od kilku do kilkunastu wilków.

Kiedy wataha poluje, upatrzona zwierzyna, sarna lub jelen, nie ma większych szans. Wilki potrafią gonić uciekającego jelenia kilometrami, przekazując go sobie jak w sztafecie. One odpoczywają, a jelen jest już tak

zmęczony, że nie ma siły się bronić. Szczególnie groźne dla pogłowia jeleni i saren są polujące watahy zimą. Jelenie i sarny osłabione długą i śnieżną porą roku stają się łatwym łupem dla drapieżników. Zdarza się również, że z braku naturalnego pokarmu wilki napadają na zwierzęta gospodarskie.

Ryś

W dawnych czasach ryś był w Polsce pospolitym zwierzęciem. Obecnie występuje tylko na wschodzie i południu kraju. Lubi bardzo rozległe lasy zarówno górskie, jak i nizinne. Można

go spotkać w kilku parkach narodowych w Polsce.

Mimo że należy do rodziny kotowatych, pod względem budowy i zachowania wykazuje wiele cech zarówno psich,

WARTO wiedzieć

Ryś zwany jest także ostrowidzem, gdyż ma doskonały wzrok. Potrafi zauważyć sarnę z odległości 500 m, a zającą z 300 m.

WARTO**wiedzieć**

Trop rysia podobny jest do tropu kota domowego, ale jest trzykrotnie większy.

jak i kocich. Siada jak pies i objawiając uczucia zadowolenia, merda krótkim ogonem, podobnie jak pies. Z istic kocią zwinnością natomiast wspina się po drzewach. Wody nie lubi, ale doskonale pływa. Podobnie jak inne koty ryś bardzo dba o higienę. Kilka razy dziennie dokładnie się liże i myje łapami.

Ryś, z wyjątkiem samicy prowadzącej młode, wiecie samotnicze życie. Długo odpoczywa w ciągu dnia i dopiero godzinę przed zapadnięciem zmroku wyrusza na łowy. Poluje praktycznie przez całą noc, przemierzając bardzo rozległe obszary.

Okres godowy rysia, podobnie jak u kotów,

WARTO wiedzieć

Samiec rysia, który jest wielkości sporego psa, jest większy od samicy. Waży do 35 kg.

na ptaki i ssaki. Jego łupem padają zarówno drobne gryzonie, jak i sarny czy nawet jelenie. Zwany jest także ostrowidzem, gdyż ma doskonały wzrok. Potrafi zauważyć sarnę z odległości 500 m, a zającą z 300 m.

s

s

a

k

i

Borsuk

Wyrazisty, w czarno-białe pasy rysunek na głowie borsuka sprawia, że jest on jednym z najłatwiejszych do rozpoznania ssaków.

WARTO wiedzieć

Kontrastowe ubarwienie borsuka ostrzega inne zwierzęta, że borsuk jest silny, a jego szczęki bardzo mocne.

Borsuki utrzymują wzorową czystość w swoim podziemnym domku. Regularnie przynoszą trawę, mech, słomę i wymieniają ściótkę swoich norach.

Żyje w klanach składających się z kilku sztuk. Zwykle jest to mama i tata wraz z dziećmi.

Borsuki są wszystkożerne. Żerują głównie nocą. Zręcznie szperają i wykopują larwy oraz chrząszcze spod ziemi lub spod spróchniałych pni drzew. Bardzo smakują im również dżdżownice, ropuchy, myszy, jeże, owady, a także owoce leśne. Największym ich przysmakiem są osy i trzmiele.

Borsuki żyją w lasach, a swoje nory zakładają przeważnie w pagórkach w pobliżu pól. Nora może służyć im przez wiele lat. Im dłużej kolejne pokolenia borsuków w niej mieszkają,

tym jest większa i bardziej rozbudowana.

Młode borsuczki rodzą się w lutym. Przez pierwsze 5 tygodni są ślepe, nie opuszczają nory i żywią się mlekiem matki. Dopiero po 2 miesiącach zaczynają wychodzić i samodzielnie

WARTo wiedzieć

Jaźwiec to staropolska nazwa borsuka, używana również przez myśliwych.

poszukiwać pokarmu. Rozmiary dorosłego borsuka i wagę 10 kg maluch osiąga już w grudniu, w 10. miesiącu życia.

Borsuki zimę przesypiają. Podczas snu zachowują wysoką temperaturę ciała i od czasu do czasu, w czasie cieplejszych dni odwilży, wychodzą z nory, by zaspokoić pragnienie.

Borsuki są bardzo towarzyskie. Można powiedzieć, że są czułymi przytulankami. Młode w norze tulą się nieustannie do matki. Kiedy pierwszy raz wychodzą na zewnątrz, przytulają się do siebie nawzajem, a kiedy podrosną, w każdej wolnej chwili bawią się, drapią i iskają.

WARTo wiedzieć

Borsuki zjadają owady, a wśród nich najchętniej osy i trzmiele, których gniazda znajdują się pod ziemią.

Borsuk do nory wchodzi zawsze tyłem. Po pierwsze ze względów bezpieczeństwa po drugie dla ułatwienia, podczas wnoszenia np. ściółki. Mając zajęte przednie łapki, łatwiej się borsukom wsuwać do norki tyłem.

Lis

W Polsce, w stanie dziko żyjącym, mamy jeden gatunek lisa – pospolity rudy lis. Całkowita jego długość, razem z ogonem, wynosi do 125 cm, w tym 45 cm mierzy sam ogon, a puszysta okrywa włosowa lisa sprawia, że wydaje się on większy niż w rzeczywistości.

Lis jest zwierzęciem skrytym i ostrożnym, poluje

przede wszystkim o świcie lub tuż po zmierzchu. Czasami poluje w ciągu dnia, ale trzyma się wtedy wyłącznie gęstwiny.

Lis jest drapieżnikiem, i to groźnym. Poluje na wszystko, co jest w stanie chwycić i zjeść. Począwszy od larw i owadów, przez myszki polne, różnego rodzaju ptactwo, a skończywszy na zającach, króli-

WARTO wiedzieć

Puszysta lisia kita jest dla tego zwierzęcia znakomitą kołderką na zimę. Kiedy w mroźną zimę wieje chłodem, lisek zwija się w kulkę, nakrywa ogonem i śpi smacznie, nie marznąc.

kach czy małych
koźlętach sarny.

Lis mieszka w norze, którą sam sobie wykopuje w ziemi, lub zajmuje norę wykopaną przez inne zwi-

WARTO wiedzieć

Najlepiej rozwiniętym zmysłem u lisa jest słuch. Jego trójkątne uszy znakomicie precyzują źródło dźwięku i kierunek, skąd dochodzi. Węchem lis posługuje się dopiero w momencie schwywania zdobyczy.

rzę, np. borsuka. Wejście do nory jest często ukryte, o średnicy zaledwie

25–30 cm. Dalej ciągnie się kręty korytarz długości nawet do 10 m, prowadzący do komór „mieszkań”, w których lis rodzi i wychowuje młode liski. Mama lisica rodzi najczęściej 4–8 lisiąt. Ponieważ liski rodzą się ślepe, mama karmi je mlekiem i nie opuszcza przez następne dwa tygodnie. Pożywienie dla mamy rodzicielki przynosi tata lis. Mniej więcej po około 5 tygodniach liski pierwszy raz wychodzą z nory i zaczynają poznawać świat. Czas spędzają na wspólnych zabawach i igraszkach, pod czujnym okiem rodziców.

WARTO wiedzieć

Lis chowa nadmiar jedzenia, by powrócić do niego później. Lecz czasem zapomina, gdzie je ukrył, a czasem inne zwierzę odnajdzie je pierwsze i zje.

Mieszkańcy

Dopiero jesienią będą na tyle samodzielne, żeby opuścić rodzinę.

Należy jednak pamiętać, że zdrowe dzikie zwierzę – czy to będzie lis, czy każde inne – odczuwa naturalny lęk przed człowiekiem i nigdy nie podejdzie do niego. Jeśli natomiast zobaczycie lisa, który nie ucie-

ka przed wami lub nawet się do was zbliża, to może to oznaczać, iż jest chory na wściekliznę. Nie wolno wtedy ani się do niego zbliżać, ani go dotykać, gdyż może was pogryźć. Najlepiej natychmiast zawiadomić kogoś dorosłego o dziwnym zachowaniu dzikiego zwierzęcia.

W jaki sposób ptaki rozsiewają nasiona?

Ptaki nie tylko umilają nam życie swoim widokiem i śpiewem, ale również przyczyniają się do tego, że w lesie i w polu przybywa stale młodych drzewek, krzewów i innych roślin.

Czy widzieliście kiedyś, jak na oblepionej czarnymi owocami czeremśie zbiera się chmara ptaków? Albo jak jemiołuszki objadają drzewko z czerwonych „koralii” jarzębiny? Lub na krzaku róży siedzą kosy i obdziobują ją z czerwonych owoców? Można by po-

myśleć, że tak objedzone drzewka są w jakiś sposób uszkodzone. Nic bardziej mylnego. Te dojrzałe, często słodkie, owoce, czerwone lub czarne, są niczym innym niż przystosowaniem się drzew do rozsiewania ich nasion przez ptaki.

Zjedzone przez ptaki owoce bardzo szybko przechodzą przez ich przewód pokarmowy (trwa to zaledwie kilkanaście minut lub najwyżej pół godziny) i są rozsiewane tam, gdzie zatrzyma się ptak. Takie nasiona, jeśli trafią na urodzajny grunt, mogą łatwiej wykiełkować.

Jak to się dzieje, że skorupki jaj mają tak różną barwę?

Kolory skorupki powstają dzięki dwóm barwnikom produkowanym w organizmie ptaka. Pierwszy barwnik powstaje z żółci, drugi – z czerwonego barwnika krwi.

W czasie tworzenia się głębszych warstw skorupki przenika do niej barwnik, który nadaje jej barwę podstawową, najczęściej najrozmaitsze odcienie barw niebieskich i zielonych. Wszelkie kropki powstają na powierzchni skorupki tuż przed zniesieniem jaja. Można to zauważyć na kurzym jajku, gdyż tuż po jego zniesieniu plamki barwnika są jeszcze niezaschnięte i rozmazują się pod palcami.

Dlaczego ptaki znoszą tak różnie ubarwione jaja?

Jaja muszą mieć barwę ochronną, podobną do otoczenia. Szczególnie te, które są znoszone do gniazd odsłoniętych, nie mogą być z daleka widoczne.

Jaja białe znoszą ptaki gnieźdzące się w dziuplach, jak np. dzięcioły, a także te, które je wysiadują na gnieździe już od zniesienia pierwszego jaja, jak np. sowy, gołębie, lub te, które przykrywają jaja puchem, jak np. łabędzie.

Kolor jaj mówi więc nam coś o gnieździe i obyczajach danych ptaków.

Na przykład jaja skowronka polnego będą koloru takiego, jak otaczająca je ziemia, czyli szarobrązowe.

Głuszec

Głuszec jest niezwykle urodziwym i dużym kurakiem leśnym. Waga jego dochodzi nawet do 5 kg. Żyje w głębokiej kniei, prowadzi skryty tryb życia. Ma czarne upierzenie, dlatego kiedyś nazywano go zakonnikiem leśnym. Ptak ten mieszka

WARTO wiedzieć

Nazwa głuszec pochodzi od tego, że kurak ten głuchnie podczas grania swojej pieśni tokowej.

wyłącznie w lasach i to najchętniej górzystych. Urozmaicone runo leśne (borówka, jeżyna, mchy) dają mu wystarczającą ilość pokarmu, a gęste starodrzewy zapewniają ochronę i bezpieczeństwo.

Liczba głuszców stale niestety maleje, więc jest obecnie objęty ochroną. Nie służy mu niepokój wnoszony do lasu przez człowieka, zwłaszcza w okresie lęgowym.

Samica głuszca zakłada gniazda pod wysoko sterczącymi korzeniami wywalonych pni drzew lub blisko dużych głazów. Ponieważ to ona wysiaduje jaja, jej ubarwienie jest od-

mienne od samca. Podczas gdy on jest połyskliwie czarny, ona jest niepozornie nakrapiana w brązowo-bury wzorek. Jest to ważne dla bezpieczeństwa gniazd, zwłaszcza że nowo wyklute pisklęta są nieodporne na zimno i deszcz, więc mama głuszcowa nie powinna być zauważana i niepokojona przez człowieka czy drapieżniki.

WARTO wiedzieć

Latem głuszce śpią na gałęziach drzew. W mroźne i śnieżne zimy zakopują się w śnieg, gdzie im jest znacznie cieplej. Potrafią nawet kopać w tym celu podśnieżne korytarze i jamki.

P
ł
a

k
i

Cietrzew

Cietrzew występuje w Polsce niezbyt licznie. Można go spotkać jedynie na południu i wschodzie kraju. Unika gęstych lasów; woli rozległe halizny oraz zakrzaczenia.

Jest bardzo efektownym i ładnie ubarwionym ptakiem. Trochę podobny do głuszca,

ale znacznie mniejszy, waży od 1,5 do 2 kg. Samiec kogut jest czarno upierzony z wyraźnym meta-

WARTO wiedzieć

Pieśń cietrzewia słyszy się z bliska gorzej niż z daleka. Bywa, że człowiek zbliżający się do tokującego cietrzewia sądzi, iż się od niego oddala.

licznym połyskiem, a pod ogonem i skrzydłami wystają mu białe pióra. Szczególnie pięknie się prezentuje w czasie tokowania, kiedy, strosząc pióra, ukazuje białe pióropusze.

Gody cietrzewi są bardzo widowiskowe. Toki zaczyna najdziel-

niejszy z kogutów, zwany wodzirejem. Koguty toczą wzrokowe i dźwiękowe pojedynki. Wyciągają szyję, stroszą pióra i wydają charakterystyczne bulgotanie na przemian z czurzykaniem. Rozkładając skrzydła, próbują zaimponować rywalowi wielkością

P
t
a
k
i

albo ogłuszyć siłą bulgotu. Rozpoczęty jeszcze o zmroku tok kogutów nagle milknie. Zaprzestają śpiewania wszystkie koguty jednocześnie. Z reguły jest to chwila uprzedzająca o 10–15 minut wychylenie się słońca spoza horyzontu. Zamilkłe koguty przysia-

dają w trawie i kurczą się. Wraz z wejściem słońca pieśni cietrzewi rozbrzmiewają ponownie.

Kury cietrzewia, zwane cieciorkami, mają skromne upierzenie, aby nie były widoczne, kiedy wysiadują jaja i opiekują się potomstwem.

WARTO wiedzieć

W regionach, gdzie występują długie i śnieżne zimy, cietrzewie na noc zagrzebują się w śniegu. Kopią w zimnym puchu korytarz i obszerniejszą jamkę, usytuowaną 10 cm pod powierzchnią śniegu, tak aby mogły w razie potrzeby wysunąć głowę na wierzch.

Bażant

To dość duży ptak, wielkości naszej kury domowej.

Kura bażanta jest bardzo skromnie ubarwiona i niepozorna. Kogut bażanta jest za to kolorowy jak tęcza. Łatwo domyślić się, dlaczego kura bażanta jest taka niepozorna: na niej spoczywa obo-

wiązek wysiadywania jaj w gnieździe. Gdyby była tak kolorowa, jak jej mąż – kogut, to każdy drapieżnik bez trudu odnalazłby gniazdo i zniszczył potomstwo.

Bażanty koguty wykorzystują swoje piękne ubarwienie podczas toków (zalotów). W marcu koguty zaczynają zwabiać kury, roztaczając cały urok swoich kolorowych piór, pieją i tańczą drobnymi kroczkami.

Po okresie toków samice zakładają gniazda. Jest to niezwykle niestandardne gniazdo – płytkie zagłębienie w ziemi, skąpo wyścielone trawą. Kura składa ciemne, nakrapiane jajka i wysiadyuje je. Pisklęta zaraz po wykluciu

i wyschnięciu opuszczają gniazdo i szybko uczą się wyszukiwać pokarm.

Bażanty wędrują pieszo i rzadko używają skrzydeł. Jedynie w razie niebezpieczeństwa lub by pokonać przeszkody zaczynają fruwać. Nocują na gałęziach drzew, zwykle w pewnej od-

ległości od pnia, aby wyczuć ruch gałęzi w razie zbliżania się drapieżnika.

Idealnymi warunkami bytowania dla bażanta są pola uprawne, łąki i remizy śródpolne. Podobnie jak kuropatwa ptak ten nie lubi upraw monokulturowych.

Kaczka krzyżówka

To najliczniej występujący gatunek kaczki w Polsce. Jest znacznie mniejsza od naszej kaczki domowej.

Samiec jest bardzo kolorowo ubarwiony. Łatwo go rozpoznać po mieniącej

się na zielono główce i białym kołnierzyku.

WARTO wiedzieć

Słowo „kaczka” pochodzi od głosu, jaki wydaje ten ptak. Jeśli wymówimy przeciągle „kaaacz-kaa”, usłyszymy jej kwakanie.

Samica kaczki krzyżówki jest natomiast szara i niepozorna.

Kaczki krzyżówki przylatują do Polski zaraz po roztopach, w lutym, i zostają aż do pierwszych mrozów. Niektóre kaczki zimują również w Polsce, korzystając z pomocy człowieka, np. w parkach miejskich. Kaczki te są bardzo towarzyskie i niemal cały

rok skupiają się w mniejsze lub większe stada.

Gniazda wiją wśród trzcin lub traw w pobliżu wody. Składają od 8 do 14 jasnozielonych jajeczek i wysiadują je.

Kaczka ta lubi jeziora, oczka wodne,

tereny zalewowe porośnięte trzciną, łozami i olchą.

Osuszanie bagien, małych oczek wodnych

WARTO wiedzieć

Praprzodkiem kaczki domowej jest kaczka krzyżówka, którą dawno temu udomowiono.

i stawów powoduje, że kaczka nie ma gdzie się gnieździć, nie znajduje odpowiedniego schronienia i żerowisk.

Pożywienie kaczki jest bardzo urozmaicone: drobny plankton, owady, larwy, małe żaby i rybki, a nawet myszy polne.

Obok kaczki krzyżówki spotykamy w Polsce wiele innych odmian kaczek. Najbardziej liczne są cyraneczki, głowienki i czernice. Różnią się od siebie wielkością i wyglądem, jednak ogólne zachowania mają podobne dla całego gatunku.

Bocian biały

WARTO wiedzieć

Podróż z Afryki do Polski to droga licząca aż 10 tys. kilometrów! Bociany przelatają dziennie około 200 kilometrów. Po drodze muszą się zatrzymywać, by zdobyć pokarm i by odpocząć.

Jest to dobrze wszystkim znany ptak: biały elegant z czerwonym długim dziobem, przechadzający się dostojnie po łąkach w poszukiwaniu pokarmu. To duży ptak: o wysokości

80 cm, wadze 2–4 kg i o rozpiętości skrzydeł aż 2 metry.

Bocian biały spędza zimę w dalekiej Afryce, gdzie przez cały rok

jest ciepło i można się łatwo wyżywić.

Na wiosnę, od połowy kwietnia, pierwsze bociany wracają do swoich

WARTO wiedzieć

Bocian swoje wielkie skrzydła potrafi wspaniale wykorzystywać, niczym szybowiec. Duże zagrożenie dla życia naszych boćków pojawia się w okresie żniw. Pozostawione na polach sznurki od snopowiązałek bociany biorą za dżdżownice. Połykając je, często giną.

WARTO wiedzieć

Wbrew ogólnemu mniemaniu bocian zjada tylko niewiele żab i jedynie mniejsze gatunki (unika dużej żaby wodnej). Bardzo chętnie poluje natomiast na myszy, nornice, krety, jaszczurki, no i oczywiście owady: pasikoniki, chrząszcze, a w Afryce na szarańcze.

gniazd w naszym kraju, co roku w te same okolice. Wprawdzie para bocianów

tą zajmują się zarówno samiec, jak i samica.

Dorośle bociany porozumiewają się kleko-

osobno wędruje i osobno wraca, ale potem tworzą już nierozłączne stadło. Pierwszy przylatuje samiec i, gdy jest to konieczne, rozpoczyna budowę nowego gniazda lub naprawia stare. Bocianica składa w nim 3 do 5 białych jaj, a wysiadywanie trwa około 35 dni. Czynnością

tem wywołanym szybkim uderzeniem obydwu szczęk i czasem cichym sykiem. Młode – kwiczą i miauczą.

Bociany lubią szczególnie łąki, pastwiska, pola i tereny podmokłe.

Odlatują od nas do Afryki pod koniec sierpnia.

Kuropatwa szara

Jest to niepozorny, szary ptaszek, trochę większy od gołębia.

Kuropatwę najczęściej można spotkać na polach uprawnych i łąkach z kępa-

mi drzew i krzewów. Kuropatwa źle się czuje na rozległych monokulturowych uprawach, gdzie nie znajduje osłony dla swoich gniazd.

Gatunek ten zimuje w Polsce i nie odlatuje do ciepłych krajów. W czasie mroźnej i śnieżnej zimy kuropatwy potrafią podchodzić do siedzib ludzkich w poszukiwaniu schronienia i pokarmu. Po żniwach kuropatwy przenoszą się w uprawy ziemniaków i buraków.

Zimą nie jest łatwo tym małym ptaszkom wygrzebać pożywienie spod warstwy zamrożonego śniegu.

Aby pomóc kuropatwom przetrwać zimę, wystarczy zbudować bud-

WARTO wiedzieć

Kiedyś zagrożeniem dla kuropatwy były jedynie drapieżniki, ale obecnie także działalność człowieka ma wpływ na znikanie tego ptaka z naszych pól. Bardzo jej szkodzi chemizacja rolnictwa, jak również zmiana struktury upraw na wielkołanowe, gdzie brakuje naturalnych osłon, takich jak zadrzewienia, miedze i remizy. Kuropatwa ma coraz mniej bezpiecznych miejsc do zakładania gniazd.

WARTO wiedzieć

Już w drugim tygodniu życia kuropatwy potrafią latać, choć są o połowę mniejsze od rodziców.

kę i tam rozsypywać ziarno lub poślad zbożowy.

Wiosną stadka rozdzielają się w pary, które zakładają gniazda. W maju samica wygrzebuje niewielki dołek w ziemi, zawsze pod osłoną traw lub krzewów, wyściela go suchymi trawami i składa około 15 jajeczek koloru oliwkowo-szarego.

Jaja wysiaduje jedynie samica, ale samiec stale jej towarzyszy, troszcząc się o jej bezpieczeństwo.

Małe kuropatwy wylęgają się w połowie czerwca i od razu są bardzo samodzielne.

Kuropatwy są niezwykle ważnym sprzymierzeńcem w walce ze szkodnikami upraw polnych. Wyjadają głównie larwy motyli i mszyce żyjące na zbożach i trawach. Smażują im również różnego rodzaju chrząszcze i stonkowate.

Skowronek polny

Niepozorny, mały ptaszek o ubarwieniu ziemisto-szarym. Długość jego ciała wynosi 17,5 cm.

Skowronek polny jest pierwszym zwiastunem wiosny. Przylatuje do Polski

z ciepłych krajów nawet już w końcu lutego lub w marcu, a odlatuje między sierpniem a listopadem.

Chyba wszyscy słyszeli jego melodyjne trele, które wyśpiewuje zawieszono-

WARTO wiedzieć

Do każdego gniazda, skowronka też, lepiej się nie zbliżać i nie wydeptać obok niego roślin, gdyż to wypłoszy ptaki lub naprowadzi wroga. Nigdy też nie należy brać w rękę jaj czy piskląt, bo to najczęściej prowadzi do zagłady gniazda.

ny nieruchomo na niebie. Te trele i gwizdy ułożone w przyjemną, długą pieśń rozbrzmiewają daleko, gdyż skowronek polny śpiewa przeważnie w locie.

Skowronek jest ptakiem żyjącym głównie na polach uprawnych i łąkach.

Gniazdko wije bezpośrednio na ziemi,

wysłane źdźbłami, dobrze ukryte w trawie lub zbożu. Samica składa od 3 do 5 nakrapianych jaj. Pomimo że gniazdo skowronków zasłonięte jest za ledwie kilkoma wiotkimi trawkami zarówno jajka, jak i pisklęta są niewidoczne, gdyż są równie szare jak ich otoczenie. Nawet

tacy amatorzy ptasich gniazd, jak kot czy wrona, łatwo ich nie odnajdą.

Młode skowronki przez blisko 10 dni od momentu wyklucia są zupełnie nieporadne i muszą przebywać w gnieździe.

Skowronki żywią się głównie owadami, ale również nasionami roślin.

Słonka

Słonkę po powrocie z ciepłych krajów można spotkać we wszystkich rejonach Polski, choć nie jest zbyt liczna. Lubi lasy liściaste i mieszane o wilgotnym poszyciu.

Słonki są niewielkich rozmiarów, zbliżone wielkością do gołębia. A samiec i samica mają jed-

nakowe mozaikowe upierzenie.

Wczesną wiosną, w kwietniu, zaczynają się tzw. ciągi słonek. Są to loty tokowe samców w poszukiwaniu samic. Ciągające słonki potrafią zadziwić obserwatora bliźniaczymi figurami lotniczymi wycyznianymi w powietrzu.

Podczas lotu godowego samiec wydaje dwa dźwięki: chrapanie i psykanie. Ukryte w trawie samiczki obserwują lecące samce i kiedy im się

WARTO wiedzieć

W odróżnieniu od innych ptaków słonka podczas lotu nie utrzymuje dzioba poziomo w kierunku lotu, ale opuszcza go skośnie ku dołowi.

„Długodziub” – jest to inne przezwanie słonki, gdyż dzięki długości swojego dzioba może odnaleźć pokarm pod ziemią. Po zanurzeniu dzioba w ziemię, wyczuwa nim ruchy larw i chwyta je.

WARTO wiedzieć

W razie zagrożenia mama słonka potrafi ująć jajko, bądź pisklę i przelecieć z nim do innego miejsca. W locie jajko lub pisklę podtrzymywane jest pomiędzy łapkami a dziobem.

któryś spodoba, dają mu znak, podrywając się nagle z ukrycia do góry. Samiec wtedy momentalnie przerywa lot i zapada, czyli ląduje obok samiczki. Na ziemi zaczyna się tzw. naziemne tokowanie. Z opuszczonymi skrzydłami i rozłożonym w wachlarz ogonem sam-

czyk obiega dookoła słonkę, aby zrobić na niej wrażenie.

Gniazda zakłada-

ją na ziemi. Są one dość dobrze ukryte w krzewach lub pod pniem. Samica składa najczęściej 4 jajeczka i wysiaduje je wytrwale.

WARTO wiedzieć

Słonka potrafi w bardzo ciekawy sposób polować na robaki żyjące pod ziemią. Po wbiciu dzioba w ziemię okręca się kilkakrotnie wokół, tworząc lejek w ziemi. Zaniepokojone drganiem gruntu dżdżownice czy chrząszcze wychodzą na powierzchnię.

Dzięcioł duży

Jest niezwykle ciekawie ubarwionym ptakiem. Można go rozpoznać po charakterystycznej czerwonej „czapeczce”, czarnym grzbiecie i biało-

-czerwonym brzuszku. Czarne skrzydła ma nakrapiane kilkoma rzędami białych plamek. Długość jego ciała wynosi prawie 23 cm.

WARTO wiedzieć

W Polsce występuje aż osiem gatunków dzięciołów i wszystkie w okresie godowym, tzn. na wiosnę – bębnią. Największym z nich jest dzięcioł czarny wielkości gawrona, a najmniejszy to tak zwany dzięciołek, który nie jest większy od wróbla.

WARTO wiedzieć

Dzięcioły nazywane są lekarzami lasu. A dlaczego? Ponieważ, wspinając się po pniach drzew, opukują je dziobem. Ukryte w załamaniach kory owady opuszczają je, na co dzięcioł tylko czeka. W chwytaniu pożywienia pomaga dzięciołowi również jego język, który jest wąski, długi i pokryty lepkiem śluzem. Dzięcioł może go wyciągnąć nawet na dwu-, trzykrotną długość dzioba.

Ptaki te zamieszkują lasy każdego typu – zarówno bory sosnowe, jak i lasy liściaste. Lubią również skraje lasów, parki i tereny nadrzeczne.

Kiedy będziemy wśród drzew i usłyszymy bębnienie, to spójrzmy w górę, a ujrzemy dzięcioła samca uderzającego zaciekle i bardzo szybko (po kilkanaście razy na sekundę) w pień drzewa. Aż dziwne, że dzięcioł nie dostanie przy tym wstrząsu

mózgu lub nie połamie sobie dzioba. Ale na szczęście ma on specjalne elastyczne połączenie dzioba z czaszką, kóre chroni go od wstrząsów.

Dzięcioły nie wiją gniazda, tylko wykuwają je sobie w pniu drzewa. Po ok. 2 tygodniach takiej ciężkiej pracy dziupla jest już gotowa. Drzewo, gdzie znajduje się dziupla, można łatwo spostrzec po stercie wiórów u stóp.

W takiej dziupli, skąpo wyścielonej wiórkami, samica składa od 4 do 8 jaj, z których wylęgają się nagie, ślepe pisklęta z długimi szyjami. Żeby się ogrzać, pisklaki siedzą w tzw. piramidzie ciepłej – przytulone do siebie z szyją owiniętą wokół szyi sąsiada.

Dzięcioły na zimę pozostają w kraju i tylko czasami podejmują niewielkie wędrówki.

WARTO wiedzieć

Bębnienie dzięciołów o pień drzewa, niosące się daleko po lesie, daje znać samiczkom o chęci założenia gniazda i zwabia je w ten sposób. Pełni więc tę samą funkcję, co godowy śpiew ptaków.

P
t
a
k
i

Kukułka

Każdy na pewno słyszał kukanie kukułki: ku ku – stąd jej nazwa. Ale czy wiecie, że kuka tylko samiec? Samica kukułki wydaje jedynie dźwięk podobny do chichotu.

Kukułki przylatują do nas z gorących krajów Afryki, późną wiosną, około kwietnia. Samiec od razu zaczyna kukać, żeby ogłosić w ten sposób wszystkim okolicznym samcom, że to jest jego rewir i inne samce nie mają prawa tu przylatywać. Jest to jednocześnie zaproszenie dla samiczek, że szuka małżonki.

Upierzenie kukułki jest niebieskawoszare. Jedyne brzuszek ma biały, ozdobiony wzorkiem w szare fale. Jest sporym ptakiem, o długości ok. 32 cm.

Na pewno słyszeliście o tym, że kukułka podrzuca swoje jaja do obcych gniazd ptasich. Jest to jedyny ptak w naszej strefie umiarko-

WARTO wiedzieć

Nie ma aż tak wielu kukułek, aby mogły zagrozić istnieniu innych ptaków i nie wszystkie podrzucone „kukułcze jaja” są wysiadywane. Często ptaki orientują się i wyrzucają z gniazda cudze jajo. Poza tym kukułka jest bardzo pożyteczna z ważnego powodu – jest jednym z niewielu ptaków, które zjadają ogromne ilości szkodliwych włośchatych gąsienic.

wanej, który tak postępuje. W sezonie letnim jedna kukułka może znieść stopniowo ponad 20 jaj i roznieść je po różnych gniazdach.

Jaja różnych kukułek są często niepodobne do siebie. Bywają jaja żółtawe, czerwone lub niebieskoszare. Najczęściej są one dostosowane do jaj ptaków, którym zostają podrzucone, by one nie rozpoznały kukułczego jaja i nie wyrzuciły go z gniazda. Młoda kukułka wykluwa się zwykle pierwsza i przez pierwsze 10 godzin zachowuje się w gnieździe cichutko. Ale potem zmienia swoje zachowanie. Choć jest jeszcze ślepa i nieopierzona, wyrzuca pozostałe jaja i pisklęta z gniazda.

Rozpiera się następnie sama w gnieździe i natarczywie domaga pokarmu, a apetyt ma za sześcioro. Przybrani rodzice karmią ją na wyści-

gi, więc ptak bardzo szybko rośnie i nierzadko jest większy od swoich nieprawdziwych rodziców. Po około

3 tygodniach kukułka odlatuje ze swojego „domu”, nie troszcząc się o przybranych rodziców.

WARTO wiedzieć

W rozległym terenie donośnie kukanie słychać nawet na parę kilometrów.

Orzeł przedni

Jest symbolem siły i odwagi. W bajkach i legendach jest królewskim ptakiem. W naturze zasłużył sobie również na to miano.

To największy spośród orłów, najbardziej waleczny, odważny i zuchwały. Te cechy w połączeniu z dużą siłą pozwalają mu pokonywać ofiary o masie ciała większej od jego własnej.

Rozpiętość skrzydeł dorosłego orła przedniego waha się od 200 do 220 cm! Samice są z reguły większe od samców.

Kiedyś występował powszechnie w nizinnej Polsce. Obecnie znaczna część gniazd znajduje się na terenie dużych lasów nizinnych na Mazurach

i w woj. podkarpackim. Ptaki te obserwowane są także w polskiej części Tatr.

Orły żyjące w górach zakładają gniazda na niedostępnych półkach stromych ścian skalnych. Żyjące na nizinach wybierają na założenie gniazd miejsca ukryte wysoko w koronie potężnych drzew, w głębi dużych kompleksów leśnych.

Gniazdo orła jest bardzo duże, nawet do 2 m

WARTO wiedzieć

Pokarm orłów jest urozmaicony. Od drobnych gryzoni przez ptaki, zające, młode lisy do nawet młodych saren i jeleni.

WARTO wiedzieć

Orzeł nie potrafi unieść zdobyczy cięższej niż sam waży. Większe ofiary „porcuje” na miejscu i dopiero wtedy znosi po kawałku do gniazda.

średnicy. Zbudowane jest z gałęzi, wyściełane suchymi trawami. W marcu mama orlica składa

od 2 do 3 jaj i wysiaduje je przez 1,5 miesiąca.

Młode orlątka przebywają w gnieździe jeszcze przez ponad 2 miesiące, ale nawet gdy nauczą się już latać, pozostają przy rodzicach

WARTO wiedzieć

W czasie godów orzeł odzywa się donośnym „klnik-klnik-klnik” lub ostrzegawczym „hjej”.

do jesieni, ucząc się sztuki polowania.

Polując, orły albo wybierają punkty obserwacyjne na wierzchołkach drzew lub skał, albo szybują na wysokości kilkudziesię-

ciu metrów. Dostrzeżoną zdobycz orzeł chwytą z lotu ślizgowego. Często para orłów poluje wspólnie, atakując na przemian.

Jastrząb

Mimo że jastrząb jest ptakiem dosyć powszechnie występującym w Polsce, to jednak trudno go zaobserwować.

W porównaniu z orłem jastrząb jest niewielki. Samiec jest o 1/3 mniejszy od samicy. Rozpiętość

jastrzębich skrzydeł wynosi odpowiednio od 100 cm do 120 cm, a ciężar nie przekracza 1,3 kg.

WARTO wiedzieć

Jastrząb zdradza swoją obecność w pobliżu gniazda częstym wołaniem, tzw. giganiem.

WARTO wiedzieć

Jako drapieżnik spełnia ważną rolę regulacyjną, wybierając na ofiary osobniki chore lub nie w pełni sprawne. Często jednak idzie na łatwiznę, będąc utrapieniem dla hodowców drobiu.

Gniazda jastrzęb zakłada we wszystkich większych lasach. Do założenia gniazda potrzebuje wysokich, starych drzew, a ponieważ jest staran-

nym budowniczym, to wysoko przy głównym pniu zakłada solidne gniazdo i stale je rozbudowuje, znosząc masy zielonych gałęzi.

W kwietniu samica składa od 2 do 5 jaj barwy siwozielonkawej, które są prawie niewidoczne na tle zielonych gałęzi wyściełających gniazdo. Po wykluciu młode jastrzębie są troskliwie karmione aż do czasu całkowitego ich upierzenia się. Ale nawet jeszcze po opuszczeniu gniazda przez ponad miesiąc korzystają z opieki rodziców.

Jastrzęb zwykle poluje z zasadzki. Lata nisko i wykorzystuje naturalne osłony terenowe. Pojawia się nagle w zwinnym locie i szybko znika za najbliższą osłoną.

Jego zdobyczą są głównie ptaki o wielkości od wróbla do bażanta i ssaki – od myszy do zająca. Samiec poluje na mniejsze, a samica na większe zwierzęta. Jastrzęb nie ściga swoich ofiar na długich

dystansach, ale na krótkich potrafi bardzo znacznie przyspieszyć lot i dogonić swoją ofiarę w największym nawet gąszczu.

Myszołów

Myszołów jest najpospolitszym z występujących w Polsce ptaków drapieżnych, łatwo go zauważyć na niebie. Powolnym lotem szybowcowym uwielbia krążyć i kołować bez ustanku, na znacznej wysokości, wydając przy tym donośnie, przeciągle krzyki.

Myszołów jest niewielki. Rozpiętość jego skrzydeł waha się od 110 do 130 cm, a waga ciała wynosi od 700 g do 1200 g.

Od kiedy został objęty całoroczną ochroną gatunkową, prawie przestał się lękać człowieka. Nie boi się przejeżdżających samochodów i czasami widuje się go siedzącego na drzewie na samym skraju drogi.

Zasiedla brzegi lasów, aby móc polować na terenach polnych.

W typowym krajobrazie rolniczym myszołowy chętnie wybierają na gniazdo remizy śródpolne czy nawet pojedyncze drzewa wśród pól uprawnych. Może wtedy „nie wychodząc z domu” wypatrywać małe gryzonie, głównie myszy. Nie gardzi również małymi ptakami, gadami i płazami.

WARTO wiedzieć

Nazwa myszołów pochodzi od ulubionego pokarmu, jakim są myszy.

P
+
a
k

Do założenia gniazda myszołów wybiera drzewa wysokości od 5 do 25 m. W kwietniu myszołów znosi

od 2 do 3 jaj bardzo różnie ubarwionych, w żółtawe, rdzawe i brązowe plamki. Wysiadywane są przez

oboje rodziców przez ponad miesiąc. Po wykluciu się młode są karmione przez ponad miesiąc, aż

osiągną gotowość do samodzielnego zdobywania pokarmu.

WARTO wiedzieć

Tzw. zawisanie nieruchomo na niebie to typowe zachowanie polującego na myszy myszołowa.

Sroka

Występuje wszędzie w krajobrazie rolniczym, w pasach głógów i tarnin rosnących na miedzach. Obecnie coraz chętniej przebywa w obrębie osad ludzkich, a nawet w dużych miastach.

Jest to ptak stosunkowo duży, o długości ciała do 43 cm.

Upierzenie sroki jest czarno-białe o metalicznym połysku. Sroka lata w charakterystyczny, jak-

by ociężały sposób – mimo że szybko bije skrzydłami, leci stosunkowo powoli.

Sroka na zimę nie odlatuje do ciepłych krajów, to oznacza, że jest gatunkiem typowo osiadłym. W okresie polęgowym i zimowym zbija się w większe grupy, liczące nawet do 100 sztuk.

Gniazdo zakłada albo nisko nad ziemią – najczęściej w kolczastych krze-

WARTO wiedzieć

„Sroka złodziejka” – tak się ją nazywa, gdyż uwielbia zbierać i chować w różnych miejscach drobne przedmioty. Ponieważ zwykle najbardziej wyróżniają się z otoczenia błyszczące drobiazgi, to biżuteria jest główną domeną jej „kolekcyjnerskiej” pasji.

Mieszkańcy

wach, lub bardzo wysoko, w koronach drzew. Wije swoje mieszkanie pracowicie w kształt kuli z otworem wlotowym. Wewnątrz wykłada je ziemią, gliną

oraz wyściela suchymi trawami. Na początku kwietnia samica składa około 4–7 jaj. Wysiaduje je przeważnie ok. 17 dni.

WARTO wiedzieć

Na przełomie wieków XIX i XX, na skutek tępienia, sroka była ptakiem rzadkim. Jeszcze w latach powojennych widok sroki w mieście był czymś niezwykłym.

Sroka należy do rodziny krukowatych i tak samo, jak kawki czy kruki niszczy wiele gniazd innych ptaków.

